BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA IJODIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-DIDAKTIK SHARTLARI

Normirzayeva Tursunoy Baxodir qizi
Turan International University,
S.BT-22-12 guruh talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.23177838

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijodiy fikrlashni rivojlantirishning pedagogik-didaktik shartlari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘quvchining tayyor bilimlarni o‘zlashtirishi bilan bir qatorda, mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarga noodatiy yechim topishi, turli g‘oyalarni ilgari surishi va o‘z fikrini asoslay olishi muhim kompetensiya sifatida qaralmoqda. Tadqiqotda ijodiy fikrlash tushunchasining mazmuni, boshlang‘ich yoshdagi o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishga ta’sir etuvchi pedagogik va didaktik omillar o‘rganildi. Muammoli ta’lim, ochiq turdagi savollar, “aqliy hujum”, loyiha metodi, rolli o‘yinlar, ijodiy topshiriqlar, divergent fikrlash mashqlari va refleksiyadan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari o‘quvchiga mustaqil fikrlash imkonini beruvchi psixologik xavfsiz muhit, topshiriqlarning ochiq va muammoli xarakteri, differensial yondashuv hamda o‘qituvchining ijodiy pedagogik pozitsiyasi o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirishning muhim shartlari ekanligini ko‘rsatdi. Maqolada ijodiy fikrlashni rivojlantirishning bosqichli pedagogik-didaktik modeli ham taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: ijodiy fikrlash, boshlang‘ich ta’lim, ijodkorlik, pedagogik shartlar, didaktik shartlar, muammoli ta’lim, ijodiy topshiriq, divergent fikrlash, mustaqil fikrlash, refleksiya.

Аннотация. В статье анализируются педагогико-дидактические условия развития творческого мышления учащихся начальных классов. В современном образовательном процессе наряду с усвоением готовых знаний важное значение приобретают способность учащихся самостоятельно мыслить, находить нестандартные решения проблемных ситуаций, выдвигать различные идеи и аргументировать собственное мнение. В исследовании рассматриваются содержание понятия творческого мышления, а также педагогические и дидактические факторы, влияющие на развитие творческого мышления младших школьников. Анализируются возможности использования проблемного обучения, открытых вопросов, мозгового штурма, проектного метода, ролевых игр, творческих заданий, упражнений на дивергентное мышление и рефлексии. Результаты исследования показывают, что психологически безопасная образовательная среда, предоставляющая учащимся возможность самостоятельно мыслить, открытый и проблемный характер заданий, дифференцированный подход и творческая педагогическая позиция учителя являются важными условиями развития творческого мышления. В статье также предлагается поэтапная педагогико-дидактическая модель развития творческого мышления.

Ключевые слова: творческое мышление, начальное образование, творчество, педагогические условия, дидактические условия, проблемное обучение, творческое задание, дивергентное мышление, самостоятельное мышление, рефлексия.

Abstract. This article analyzes the pedagogical and didactic conditions for developing creative thinking among primary school students. In modern education, along with acquiring ready-made knowledge, students' ability to think independently, find unconventional solutions to problematic situations, generate different ideas, and justify their opinions is increasingly recognized as an important competence. The study examines the concept of creative thinking and the pedagogical and didactic factors that influence its development among primary school children. Particular attention is given to problem-based learning, open-ended questions, brainstorming, project-based learning, role-playing, creative tasks, divergent thinking exercises, and reflection. The findings indicate that a psychologically safe learning environment that encourages independent thinking, open and problem-based tasks, differentiated instruction, and the teacher's creative pedagogical approach are essential conditions for developing students' creative thinking. The article also proposes a step-by-step pedagogical-didactic model for developing creative thinking in primary education.

Keywords: creative thinking, primary education, creativity, pedagogical conditions, didactic conditions, problem-based learning, creative task, divergent thinking, independent thinking, reflection.

Kirish. XXI asr ta'lim tizimida o‘quvchining faqat mavjud bilimlarni eslab qolishi emas, balki o‘zlashtirilgan bilimlardan yangi vaziyatlarda foydalana olishi, muammolarni mustaqil hal qilishi va yangicha g‘oyalar yaratishi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu sababli ijodiy fikrlashni rivojlantirish zamonaviy boshlang‘ich ta'limning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Ijodiy fikrlash shaxsning mavjud bilim va tajribalar asosida yangi g‘oya, yechim yoki mahsulot yaratish qobiliyatini anglatadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida mazkur qobiliyat tabiiy qiziqish, tasavvur, kuzatuvchanlik va savol berishga moyillik orqali namoyon bo‘ladi. Ushbu tabiiy imkoniyatlarni pedagogik jihatdan to‘g‘ri yo‘naltirish orqali o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish mumkin. An'anaviy darslarda ko‘pincha bitta to‘g‘ri javobga ega yopiq topshiriqlarga ustuvorlik beriladi. Bunday topshiriqlar o‘quvchining bilimini tekshirish uchun foydali bo‘lsa-da, ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun yetarli emas. Ijodiy fikrlashni shakllantirish uchun bir nechta javobga ega bo‘lgan, muammoni turli yo‘llar bilan hal qilishni talab qiladigan va o‘quvchini mustaqil qaror qabul qilishga undaydigan topshiriqlar zarur.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijodiy fikrlashni rivojlantirishda pedagogik va didaktik shartlarning uyg‘unligi muhim. Pedagogik shartlar o‘quvchining psixologik xavfsizligi, o‘qituvchining munosabati, hamkorlik muhiti va rag‘batlantirish tizimini qamrab olsa, didaktik shartlar o‘quv mazmuni, metodlar, topshiriqlar, ta'lim vositalari va baholash mexanizmlarini o‘z ichiga oladi.

METODLAR

Tadqiqotda ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, pedagogik kuzatish, suhbat, diagnostik topshiriqlar, taqqoslash, umumlashtirish va modellashtirish metodlaridan foydalanildi.

O‘quvchilarning ijodiy fikrlash darajasini baholashda quyidagi mezonlar asos qilib olindi:

- yangi g‘oyalarni ilgari surish;
- bir muammoning bir nechta yechimini taklif qilish;
- noodatiy yechim topish;
- fikrni mustaqil asoslash;
- tasavvur va fantaziyadan foydalanish;
- turli bilimlarni birlashtirish;
- muammoli vaziyatda qaror qabul qilish;
- o‘z fikrini o‘zgartirish va takomillashtirish;
- o‘z faoliyatini refleksiya qilish.

Ijodiy fikrlashning muhim ko‘rsatkichlari sifatida ravonlik, moslashuvchanlik, originallik va elaboratsiya, ya’ni g‘oyani rivojlantirish qobiliyatiga e’tibor qaratildi.

Tadqiqotda quyidagi pedagogik-didaktik metodlardan foydalanish imkoniyatlari o‘rganildi:

Muammoli ta’lim. O‘quvchilarga tayyor javob berish o‘rniga muammoli vaziyat yaratilib, uning yechimini mustaqil topish taklif etiladi.

Ochiq turdagi savollar

“Buning boshqa qanday yechimi bo‘lishi mumkin?”, “Agar shunday bo‘lsa nima sodir bo‘ladi?”, “Sen bu vaziyatni qanday hal qilgan bo‘larding?” kabi savollar o‘quvchilarning divergent fikrlashini rivojlantiradi.

“Aqliy hujum”. O‘quvchilar muayyan muammo bo‘yicha imkon qadar ko‘p g‘oyalarni ilgari suradilar. Dastlab g‘oyalarni tanqid qilishga yo‘l qo‘yilmaydi.

Loyiha Metodi. O‘quvchilar muayyan muammo yoki mavzu asosida mustaqil ravishda kichik loyiha ishlab chiqadilar.

Rolli o‘yinlar. Turli rollarni bajarish orqali o‘quvchilar muammoli vaziyatni turli nuqtayi nazardan ko‘rib chiqadilar.

Ijodiy topshiriqlar. Rasm asosida hikoya tuzish, hikoyani davom ettirish, yangi nom topish, bir predmetdan turli maqsadlarda foydalanish kabi topshiriqlar o‘quvchilarning ijodiy tafakkurini faollashtiradi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy fikrlashini rivojlantirishda pedagogik va didaktik shartlarning kompleks tarzda tashkil etilishi muhimligini ko‘rsatdi.

Birinchi navbatda, psixologik xavfsiz ta’lim muhiti ijodiy fikrlashning muhim sharti sifatida namoyon bo‘ldi. O‘quvchi o‘z fikrini xato qilishdan qo‘rqmasdan ifodalashi mumkin bo‘lgan muhitda yangi g‘oyalarni ilgari surishga ko‘proq moyil bo‘ladi.

Ikkinchidan, ochiq topshiriqlar o‘quvchilarning bir muammoga turli nuqtayi nazardan yondashish imkoniyatini oshiradi. Masalan, “5+5 nechaga teng?” kabi yopiq topshiriqdan

tashqari “10 sonini hosil qilishning nechta usulini topa olasan?” kabi topshiriq berish o‘quvchini bir nechta yechim izlashga undaydi.

Uchinchidan, ijodiy topshiriqlarning muntazamligi muhim ahamiyatga ega. Ijodkorlik bir martalik mashg‘ulot orqali emas, balki muntazam mashq va faoliyat orqali rivojlanadi.

To‘rtinchidan, o‘qituvchining savol berish madaniyati o‘quvchilarning fikrlash jarayoniga bevosita ta’sir qiladi. O‘qituvchi tayyor javobni talab qilishdan ko‘ra, o‘quvchini izlanishga undovchi savollardan foydalanishi maqsadga muvofiq.

Beshinchidan, refleksiya o‘quvchining o‘z ijodiy faoliyatini anglashiga yordam beradi. “Men qanday g‘oya topdim?”, “Nima uchun bu yechimni tanladim?”, “Yana qanday yo‘l bo‘lishi mumkin?” kabi savollar o‘quvchining metakognitiv ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Natijalar quyidagi jadvalda umumlashtiriladi:

Shart	Pedagogik vosita	Kutiladigan natija
Psixologik xavfsizlik	Rag‘batlantirish, xatoga ijobiy munosabat	Erkin fikrlash
Ochiq topshiriqlar	Bir nechta javobli savollar	G‘oyalar xilma-xilligi
Muammoli ta’lim	Muammoli vaziyat	Mustaqil yechim izlash
Hamkorlik	Guruhli va juftlikdagi ish	Fikr almashish
Loyiha faoliyati	Mini-loyihalar	Yangi mahsulot yaratish
Ijodiy o‘yinlar	Rolli va didaktik o‘yinlar	Tasavvurni rivojlantirish
Refleksiya	O‘z faoliyatini tahlil qilish	Metakognitiv ko‘nikmalar

PEDAGOGIK-DIDAKTIK SHARTLAR

Tadqiqot asosida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun quyidagi asosiy shartlar belgilandi. O‘quvchi o‘z fikrini erkin bildirish imkoniga ega bo‘lishi kerak. Bunda noto‘g‘ri javob uchun keskin tanqid qilish o‘rniga, o‘quvchini fikrlashga qayta yo‘naltirish maqsadga muvofiq.

Darslikdagi standart topshiriqlar bilan bir qatorda o‘quvchini izlanishga, taqqoslashga, faraz qilishga va yangi yechim yaratishga undovchi topshiriqlardan foydalanish zarur. Ochiq savollar o‘quvchiga tayyor javobni tanlash emas, o‘z javobini yaratish imkonini beradi.

O‘quvchilarning qiziqishi, bilim darajasi va ijodiy imkoniyatlari turlicha bo‘lishi mumkin. Shu sababli topshiriqlarni murakkablik darajasi bo‘yicha farqlash lozim. Guruhli loyihalar, ijodiy musobaqalar va hamkorlikdagi muammoli topshiriqlar o‘quvchilarning turli fikrlarni eshitishi va o‘z g‘oyalarini boyitishiga yordam beradi. Interaktiv taqdimotlar, animatsiyalar, ta’limiy platformalar va multimedia materiallari o‘quvchilarning ijodiy faoliyatini qo‘llab-quvvatlashi mumkin. Ijodiy topshiriqlarda faqat yakuniy javob emas, balki g‘oyaning originalligi, fikrlash jarayoni, asoslash va muammoni hal qilish usuliga ham e’tibor qaratish kerak.

Tadqiqot asosida quyidagi bosqichli model taklif etiladi:

Qiziqtirish → Muammoli vaziyat → G‘oya yaratish → G‘oyalarni tahlil qilish → Yechimni ishlab chiqish → Natijani taqdim etish → Refleksiya

Qiziqtirish

MUHOKAMA

Ijodiy fikrlashni rivojlantirishda eng muhim masalalardan biri – o‘qituvchining an’anaviy “to‘g‘ri javobni topish” modelidan “turli yechimlarni izlash” modeliga o‘tishidir. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisiga bitta masalani bir nechta usulda yechish, hikoyaga turli yakunlar topish yoki bir predmetdan turli maqsadlarda foydalanish imkonini berish uning fikrlash doirasini kengaytiradi.

Ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun topshiriqlarning haddan tashqari murakkab bo‘lishi shart emas. Muhimi, topshiriq o‘quvchiga tanlash, taxmin qilish, yangi kombinatsiya yaratish yoki o‘z yechimini asoslash imkonini bersin.

Masalan, ona tili darsida “Gap tuzing” topshirig‘i o‘rniga “Berilgan uchta so‘zdan foydalanib, imkon qadar ko‘p mazmunli gaplar tuzing” topshirig‘idan foydalanish mumkin. Matematika darsida esa “Masalani yeching” bilan birga “Shu javobni hosil qiladigan boshqa masala tuzing” kabi topshiriq berish mumkin.

O‘qituvchining baholash usuli ham ijodiy fikrlashga ta’sir qiladi. Agar faqat bitta “to‘g‘ri javob” rag‘batlantirilsa, o‘quvchi standart yechimga intiladi. Agar original va asoslangan yechimlar ham qadrlansa, o‘quvchida ijodiy tashabbus kuchayadi.

Shuningdek, ijodiy fikrlashni rivojlantirish jarayonida raqamli texnologiyalardan oqilona foydalanish katta imkoniyat yaratadi. O‘quvchilar raqamli hikoya yaratishi, taqdimot tayyorlashi, rasm yoki model ishlab chiqishi mumkin. Bunda texnologiya maqsad emas, balki ijodiy faoliyatni qo‘llab-quvvatlovchi vosita sifatida qaralishi lozim.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun:

1. Har bir darsda kamida bitta ochiq yoki ijodiy topshiriqdan foydalanish;
2. O‘quvchilarga bir masalani turli usullarda yechish imkonini berish;
3. “Nima uchun?”, “Qanday qilib?”, “Yana qanday yo‘l bor?” kabi savollardan foydalanish;
4. Muammoli vaziyatlarni dars mazmuniga kiritish;
5. O‘quvchilarning g‘oyalarini darhol rad etmaslik;
6. Guruhli va juftlikdagi ijodiy faoliyatni tashkil etish;
7. Mini-loyihalar va ijodiy tanlovlardan foydalanish;
8. O‘quvchilarning individual qiziqishlarini hisobga olish;
9. Ijodiy jarayonni baholashda faqat natijaga emas, fikrlash jarayoniga ham e’tibor berish;
10. Dars yakunida qisqa refleksiya tashkil etish tavsiya etiladi.

Taklif etilgan **“qiziqtirish – muammoli vaziyat – g‘oya yaratish – tahlil – yechim – taqdimot – refleksiya”** modeli ijodiy fikrlashni bosqichma-bosqich shakllantirish uchun amaliy-metodik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Umuman olganda, boshlang‘ich ta’limda ijodiy fikrlashni rivojlantirish o‘quvchiga tayyor bilimni berishdan ko‘ra, uni **savol berishga, izlanishga, faraz qilishga, xato qilishga, qayta urinib ko‘rishga va yangi yechim yaratishga** o‘rgatishga asoslanishi lozim. Bunday

ta’lim yondashuvi kelgusida mustaqil, tashabbuskor va muammolarni ijodiy hal qila oladigan shaxsni shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ijodiy fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta’limning muhim vazifalaridan biridir. Ijodiy fikrlash o‘quvchining yangi g‘oyalarni ilgari surishi, muammolarga turlicha yondashishi, noodatiy yechimlar topishi va o‘z qarashlarini asoslay olishi bilan namoyon bo‘ladi.

Tadqiqot natijalari ijodiy fikrlashni rivojlantirish uchun faqat alohida ijodiy mashg‘ulotlarni tashkil etish yetarli emasligini ko‘rsatdi. Buning uchun butun ta’lim jarayoni o‘quvchining mustaqil fikrlashi va ijodiy faolligini qo‘llab-quvvatlaydigan tarzda tashkil etilishi lozim.

Psixologik xavfsiz muhit, ochiq va muammoli topshiriqlar, differensial yondashuv, hamkorlikdagi faoliyat, loyiha metodlari, ijodiy o‘yinlar, refleksiya va konstruktiv baholash boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ijodiy fikrlashini rivojlantirishning muhim pedagogik-didaktik shartlari hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Runco, M. A., Jaeger, G. J. The Standard Definition of Creativity. Creativity Research Journal, 2012.
2. Sawyer, R. K. Explaining Creativity: The Science of Human Innovation. Oxford University Press.
3. Vygotsky, L. S. Imagination and Creativity in the Adolescent.
4. OECD. The Future of Education and Skills 2030: OECD Learning Compass 2030. Paris: OECD.
5. Chauhan, S. S., Padmavathy, R., Ergashboyevna, N. U., Mohameed, H., Arunkumar, E., Priyanka, T. P., ... & Shetty, C. (2025, November). Engineered Bacterial Bioleaching for Sustainable Metal Recovery and E-Waste Biodegradation. In 2025 International Conference on Intelligent Systems and Pioneering Innovations in Robotics and Electric Mobility (INSPIRE) (pp. 402-407). IEEE.
6. Habelalmateen, M. I., Mishra, N., Ergashboyevna, N. U., Kannan, A. S., Madhavi, V., Bhuvaneshwari, K. S., & Turdiev, I. M. (2025, November). Predictive Multi-Agent Coordination for Adaptive and Human-Aware Collaborative Assembly Robotics. In 2025 International Conference on Innovations and Emerging Technologies In AI & Communication Systems (IETACS) (pp. 1682-1688). IEEE.
7. Prathipa, R., James, L., Fallah, M. H., Saritha, G., & Ergashboyevna, N. U. (2025). Exploring the Effects of Electromagnetic Radiation on DNA at Microwave and Radio Frequencies. National Journal of Antennas and Propagation, 7(2), 293-301.
8. Nurullayeva, U. E. (2023). Hamkorlik pedagogikasi orqali tarbiya jarayoniga pedagogik yondashuvlarni takomillashtirishning pedagogik asoslari. Science and Education, 4(5), 1250-1254.